

І. А. Сніжко

ЗНАРЯДДА ІЗ ВТОРИННОЮ ОБРОБКОЮ ПІЗНЬОПАЛЕОЛІТИЧНОЇ СТОЯНКИ БІЛЯ с. КАМ'ЯНКА

Пізньопалеолітична стоянка біля с. Кам'янка на Харківщині належить до кола епіграветських пам'яток середньої течії р. Сіверський Донець. Стаття присвячена публікації колекції знарядь із вторинною обробкою.

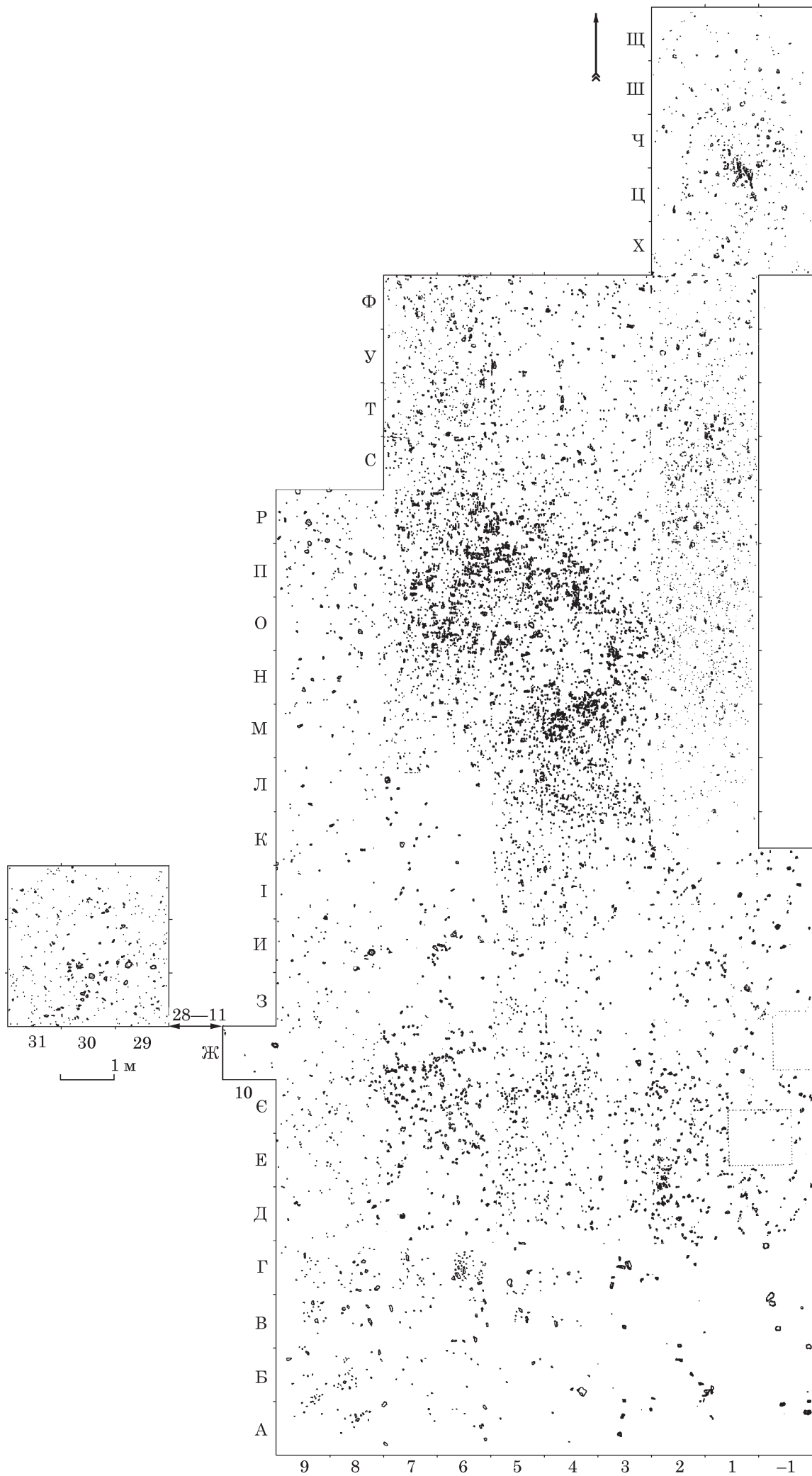
Ключові слова: пізній палеоліт, епігравет, Сіверський Донець, Кам'янка.

Вступ. Одним з основних компонентів дослідження кожної археологічної пам'ятки є аналіз комплексу знарядь праці. Запропонована робота присвячена публікації колекції знарядь із вторинною обробкою пізнєопалеолітичної стоянки біля с. Кам'янка. Стоянка знаходиться на високому мисі при впадінні в р. Сіверський Донець правої притоки р. Суха Кам'янка в 2,5 км на південний схід від с. Кам'янка Ізюмського р-ну Харківської обл. Відкрила 2004 р. її досліджує експедиція Харківського історичного музею імені М. Ф. Сумцова. Вивчається суцільною площею: нові розкопи закладаються поруч з уже дослідженими ділянками. На момент закінчення польового сезону 2019 р. загальна площа, досліджена розкопами, становить 225 м². З розкопів та підйомного матеріалу, зібраного навколо, сформована колекція, яка налічує 8356 артефактів. Із них знаряддя із вторинною обробкою утворюють групу, до якої віднесено 88 предметів.

Основні відомості про пам'ятку. Стоянка розташована на мисі, що піднятий на 8—10 м над рівнем р. Сіверський Донець. Зараз його схили повільно спускаються в бік обох річок: з півдня на північ на 27 м падіння становить 0,9 м, з заходу на схід на 29 м — 0,92 м. За часів існування пізнєопалеолітичного поселення схил в бік р. Сіверський Донець був круті-

шим: з півдня на північ це 1,5 м, з заходу на схід 0,7 м. Культурний шар визначається рівнем розповсюдження знахідок, розтягнутий по вертикалі, не має специфічного забарвлення. Він вміщує кремій, що демонструє всі стадії процесу розщеплення від жовна до знаряддя, дрібні фрагменти кісток тварин, шматочки червоної та жовтої вохри, вугілля. Кілька відщепів, уламків кременю та кісток мають сліди перебування у вогні. Найбільша концентрація знахідок спостерігається частково в темно-коричневому, світло-коричневому та жовтуватопалевому суглинку, окремі артефакти зустрічаються також в гумусовому горизонті та в типовому лесі. Культурний шар сильно пошкоджений кротовинами, природними процесами, що пов'язані з голоценовим ґрунтоутворенням а також більш давніми постгенетичними процесами. До останніх можна віднести відсутність консервації знахідок після завершення функціонування пам'ятки — свідченням цього є наявність патини та кальцитових напливів з одного боку на багатьох артефактах. Також це вплив делювіальних процесів (зміщення по схилу), що простежується у формі деяких скупчень, орієнтованих на північ, північний схід та схід, в бік р. Сіверський Донець та р. Суха Кам'янка та положенні артефактів на ребрі, з нахилом в означений бік. На ділянках, де можна простежити рівень первинного відкладання знахідок, він корелюється з жовтуватопалевим суглинком, що відноситься до верхньопричорноморського підгоризонту.

На основі результатів палінологічних досліджень була проведена реконструкція палеокліматичних умов життя давнього населення. Встановлено, що під час функціонування пам'ятки означена територія знаходилася в ме-

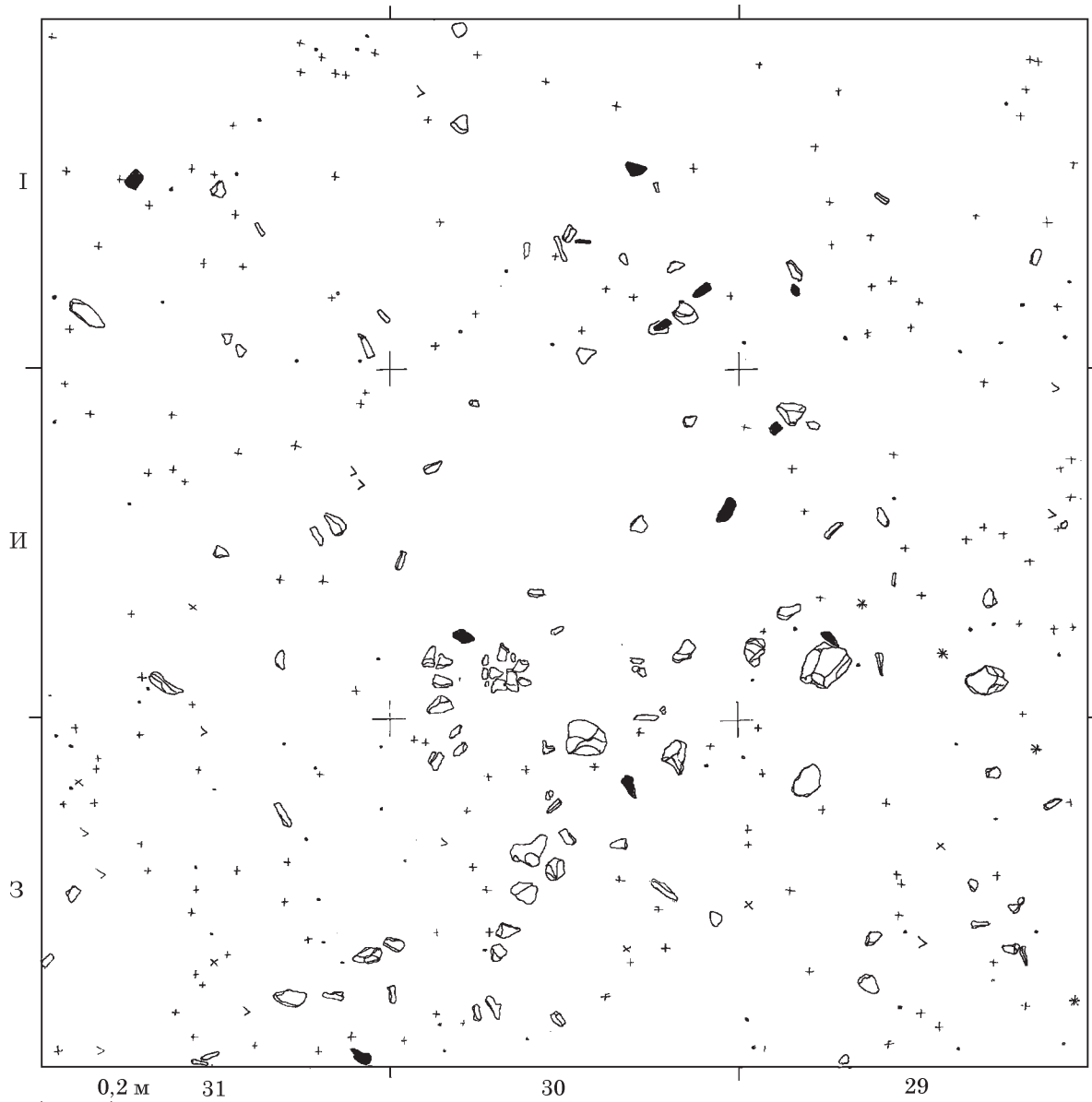

Рис. 1. Стоянка біля с. Кам'янка, план розташування знахідок на досліджених ділянках

жах степової зони із субперигляціалним кліматом, який був значно холоднішим та сухішим за сучасний. Рослинний покрив був одноманітним, бідним за складом та розрідженим. Про холодний клімат свідчить наявність серед деревних порід лише бореальних та аркто-бореальних елементів. В долині була присутня деревинна рослинність, а степові ценози були ксеромезофітними різнотравно-злаковими та злаковими. За стратиграфічними спостереженнями та результатами палеоніологічного аналізу можна припустити, що існування пам'ятки припадає на причорноморський етап пізнього плейстоцену і знаходиться в межах переходу від ранньопричорноморського стадіалу до початку пізньольодовиків'я (Герасименко, Снежко 2012, с. 100—102).

На дослідженій площі знахідки розташовані нерівномірно, утворюючи різні за розміром та

насиченістю скупчення (рис. 1). Можна виділити зону, де відбувалась більш активна обробка кременю, переважно первинна, а також простежити окремі робочі місця. Підтвердженням цього можуть бути певні характеристики крем'яної сировини та випадки ремонту у скупченнях.

Знаряддя із вторинною обробкою. На сьогоднішній день колекція, що походить з пам'ятки, налічує 8356 артефактів. В якості сировини мешканці стоянки використовували місцевий темно-сірий, майже чорний напівпрозорий крейдяний високоякісний кремій. Знахідки мають добрий стан збереженості, не обкатані, поверхня вкрита шаром патини від молочно-білої до блакитної димчастої.

Знахідки свідчать, що на поселенні відбувався повний цикл розщеплення — від заготовок нуклеусів до залишкових ядрищ і утилізованих

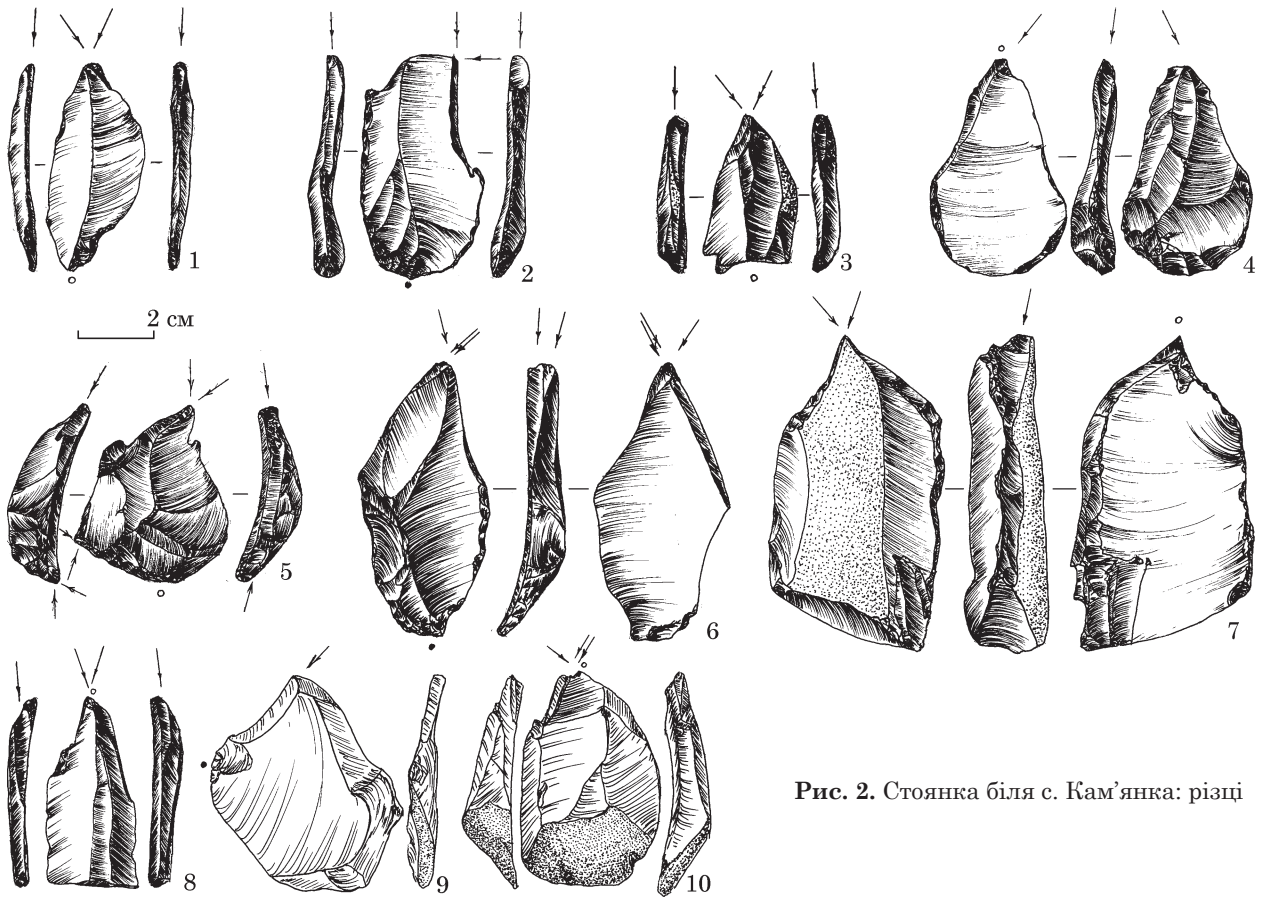

Рис. 2. Стоянка біля с. Кам'янка: різці

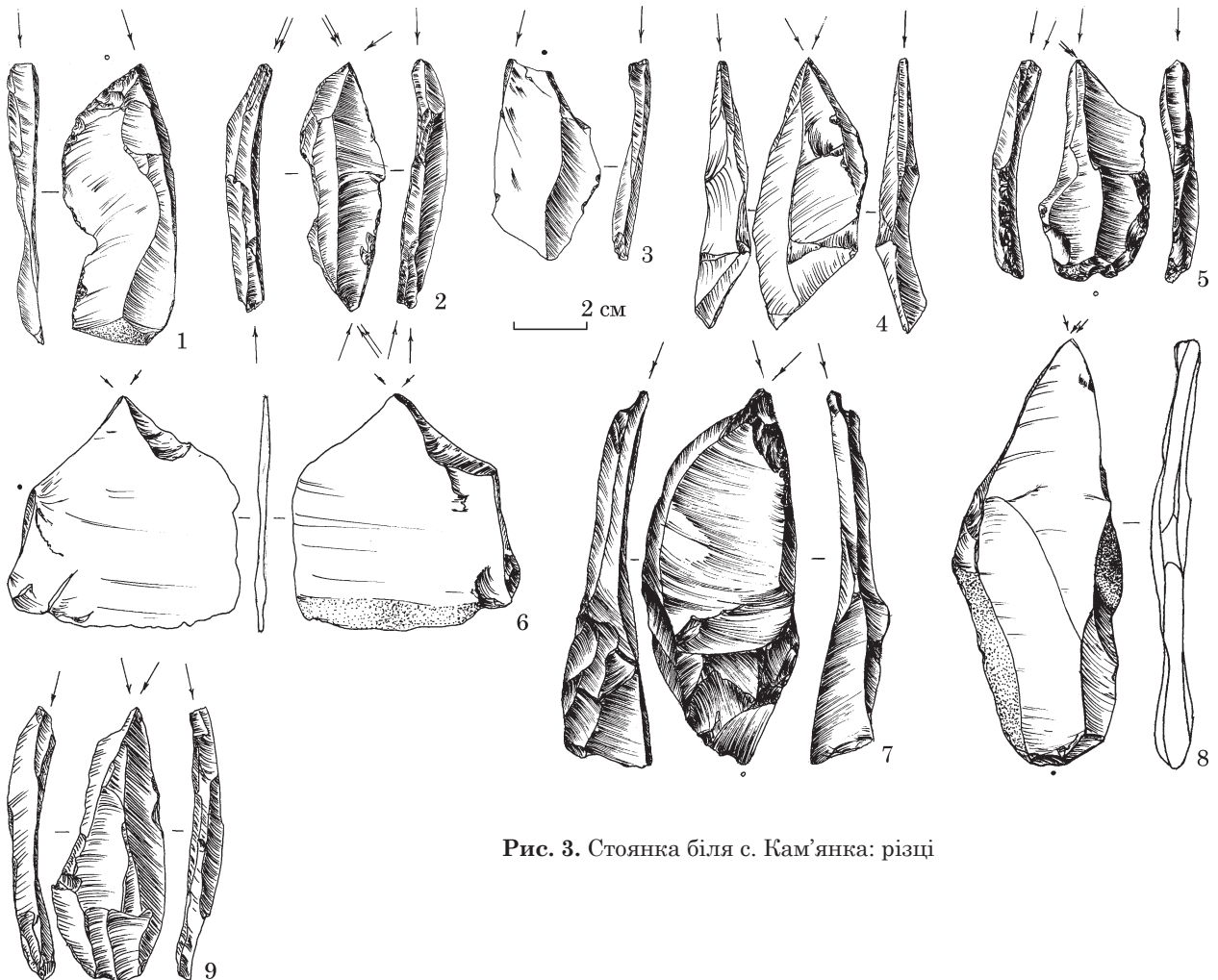

Рис. 3. Стоянка біля с. Кам'янка: різці

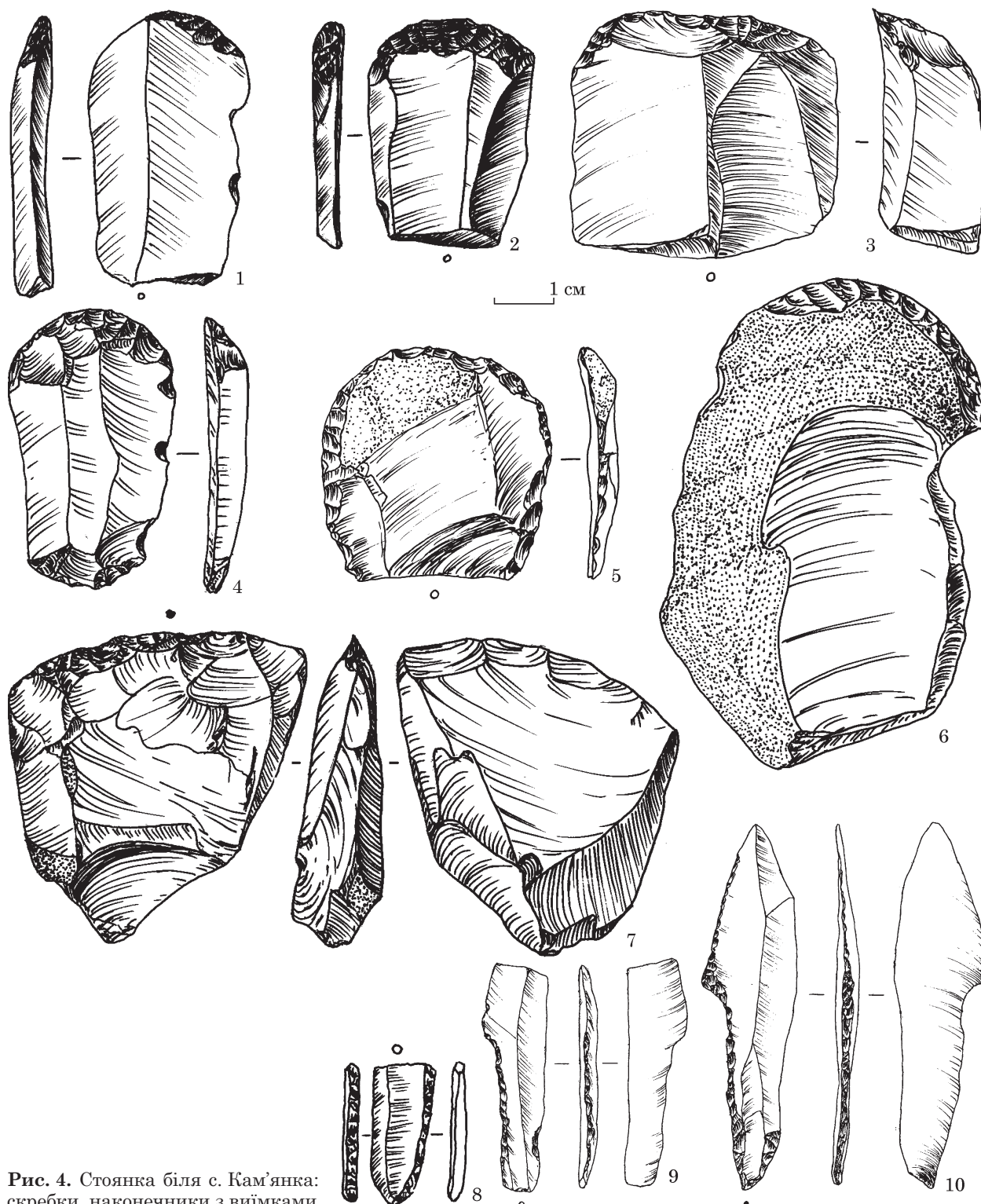

Рис. 4. Стоянка біля с. Кам'янка: скребки, наконечники з виїмками

знарядь. Нуклеуси торцевидної, призматичної, кубовидної форми демонструють ударну техніку сколювання. Найбільш виразною є група торцевих нуклеусів з виступаючою тильною частиною. Процес виготовлення та підживлення нуклеусів представлено реберчастими сколами і відщепами. Значна кількість заготовок і сколів з жовтою кіркою свідчать, що джерело добування кремню знаходилось порівняно недалеко від стоянки.

Метою первинного розщеплення були заготовки у вигляді видовжених пластинок та відщепів.

Знаряддя із вторинною обробкою складають невелику частину колекції: їх 88 екземплярів, що становить 1,05 %. Незначна кількість предметів цієї групи типова для пам'яток, розташованих поблизу виходів крем'яної сировини, де первинна обробка відбувалась безпосередньо на території поселення.

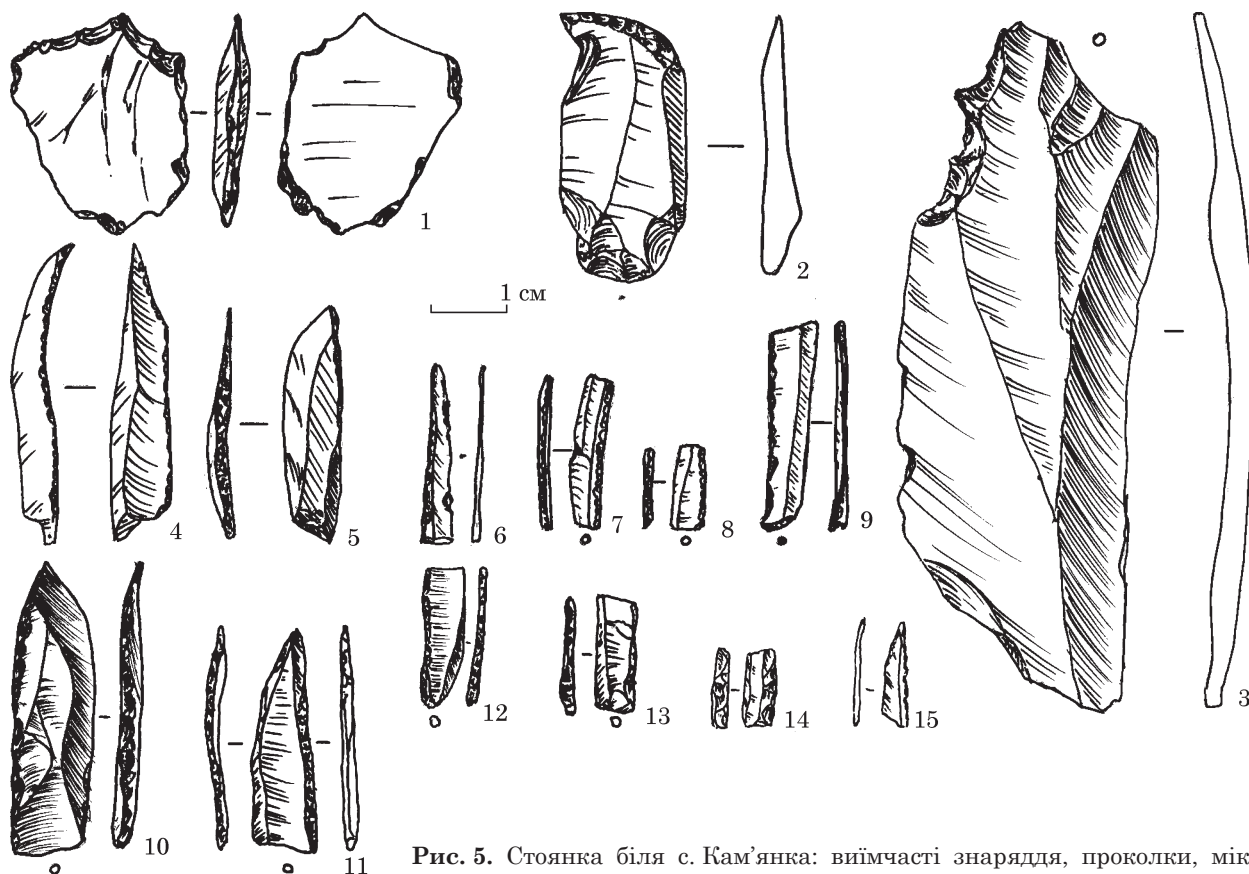

Рис. 5. Стоянка біля с. Кам'янка: виїмчасті знаряддя, проколки, мікропластинки з притупленим краєм

Колекція *різців* налічує 27 екземплярів. В якості заготовок для цих знарядь були використані відщепи, пластини, масивні сколи та залишкові нуклеуси. Більше половини різців (16 екз.) — серединні (рис. 2: 1, 3—10; 3: 4, 7—9), два сформовані на масивних напівпервинних сколах формування / підправки нуклеусів (рис. 2: 7; 3: 8). Два різці двогранні серединні (рис. 3: 5, 8). Один із різців має сформовану ретушню невеличку виїмку у базальній частині (рис. 4: 5). Бокових різців 5 екземплярів (рис. 2: 2; 3: 1, 3), два з них косоретушні (рис. 3: 1). Куткових різців 2: на масивному відщепі та на трискатній пластинці. По одному екземпляру представлені подвійний різець (рис. 3: 2), плоский на напівпервинному відщепі (рис. 3: 6), ретушний трансверсальний на масивному відщепі та багатофасетковий різець, до якого підібрався різцевий скол.

Хоча просторове розміщення знарядь не є метою цього дослідження, все ж варто відзначити, що ділянка квадратів 29—31/3—І в порівнянні з усією іншою дослідженою площею відзначається значною, як для цієї пам'ятки, концентрацією різців — 7 екз. фактично на трьох квадратних метрах (рис. 1). В колекції з кв. 1—10/А—Щ та підйомного матеріалу, зібраного за всі роки навколо розкопу всього 20 різців. Така концентрація знарядь одного типу на невеликій ділянці може бути свідченням їх виготовлення та / або використання.

Скребоків та скребловидних знарядь

12 екземплярів. Серед скребоків значно переважають кінцеві на відщепі та пластинах — їх 7. Це кінцевий скребок на тонкому відщепі, що розширюється до дистальної частини, кінцевий скребок на невеликій двоскатній пластинці, 2 кінцеві скребки на двоскатній та трискатній пластині (рис. 4: 1, 2), на масивному сколі (фрагмент; рис. 4: 3), на напівпервинному пластинчатому відщепі (рис. 4: 5) а також кінцевий скребок високої форми. Подвійних скребоків 3 екземпляри (рис. 4: 4). Також як скребок міг бути використаний відщеп напівпервинний з ретушованою ділянкою (рис. 4: 6). Два скребловидні знаряддя виконані на масивних сколах формування / підправки нуклеусів (рис. 4: 7).

Виїмчасті знаряддя на відщепі, пластинках та сколі підправки нуклеусу представлені 9 екземплярами (рис. 6: 1—5).

Робочий елемент чотирьох *проколок* сформований кількома сколами на відщепі (рис. 5: 1—3), в одному випадку знаряддя поєднане із серединним різцем (рис. 2: 6).

11 предметів мають *ретушовані ділянки*. Це фрагменти двох масивних відщепів, фрагменти трьох пластинок, 2 уламки а також фрагмент невизначеного знаряддя із ретушованою ділянкою.

Мікропластинки з притупленим краєм утворюють невелику групу, але вона дуже важлива для характеристики пам'ятки. Із 16 мік-

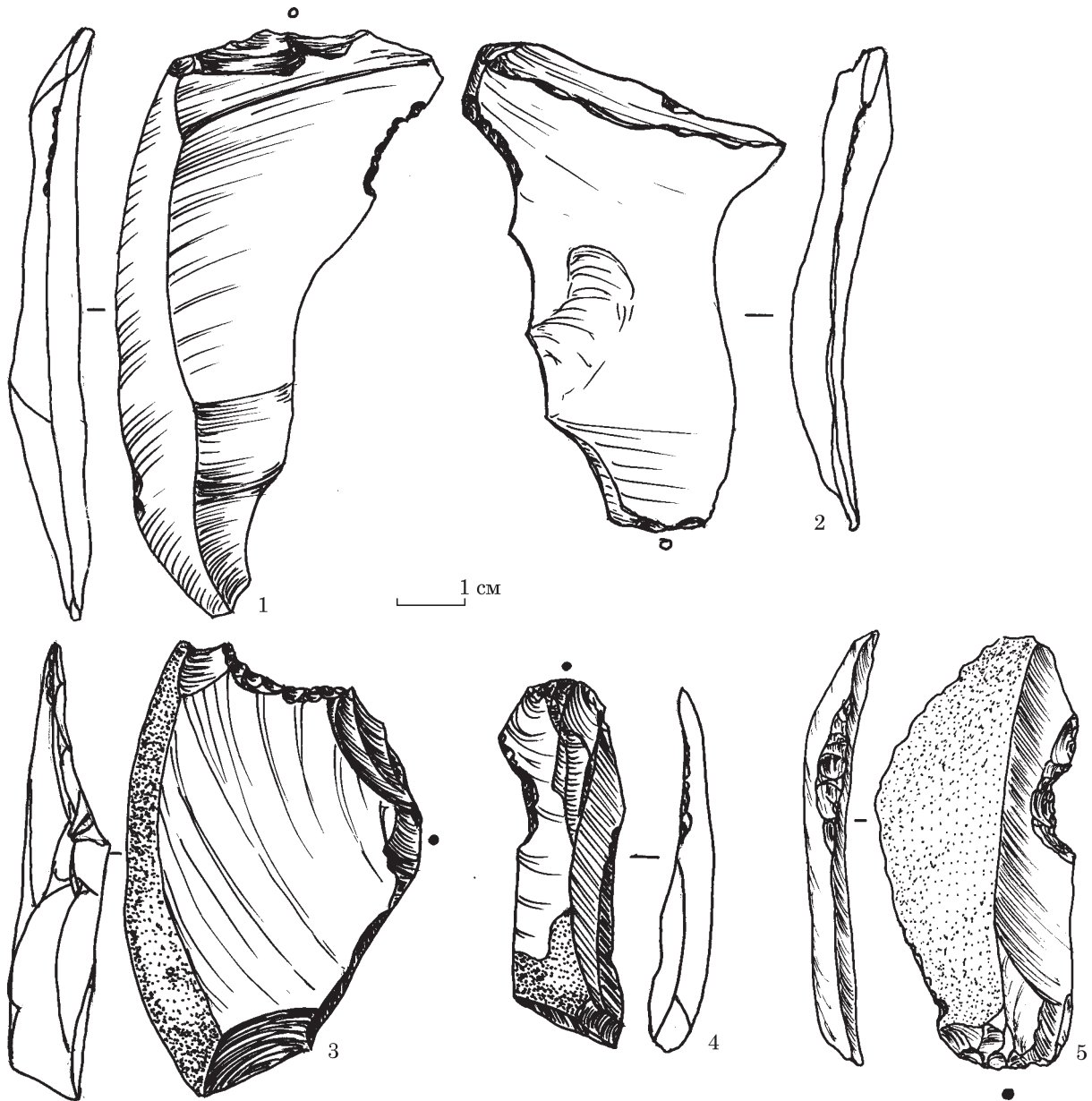

Рис. 6. Стоянка біля с. Кам'янка: виїмчасті знаряддя

ропластинок з притупленим краєм 3 цілі та 13 у фрагментах (рис. 5: 4—15).

Цікавою є знахідка трьох **наконечників з виїмкою** — цілого та двох у фрагментах. Цілий наконечник (рис. 4: 10) довжиною 6 см, шириною 1,6 см та завтовшки 0,5 см має круту ретуш, що зліва формує черешок та виїмку, та пологу ретуш, що тягнеться майже до вістря. З правого боку в нижній частині також невеличка ділянка крутої ретуші. Фрагмент наконечника (рис. 4: 9) розмірами $3,4 \times 1,1 \times 0,4$ см є черешковою частиною з крутою ретушю зліва до виїмки та ділянкою крутої ретуші праворуч в нижній частині. Другий фрагмент розмірами $2,3 \times 1 \times 0,3$ см — це черешок наконечника з виїмкою (рис. 4: 8) з крутою ретушю праворуч. Останній фрагмент не дуже переконливо виглядає на малюнку, але в реальності справ-

ляє враження абсолютної подібності, в тому числі за станом поверхні, що вкрита густою молочно-білою патиною. Знахідка цих трьох наконечників без перебільшення унікальна, оскільки вони не мають аналогій не тільки в матеріалах розкопок попередніх років, а й в колекціях пам'яток суміжних територій. Подібні знаряддя походять з верхнього шару стоянки Костенки I (Ефименко 1958, с. 240—243), Гагаріно (Тарасов 1979, с. 77), Краків-Спадзиста (Wilczynski 2015, р. 139, 141), Борщеві I (Рогачев, Кудряшов 1982, с. 212.) тощо.

Деякі знаряддя із вторинною обробкою представлені в одному екземплярі. Два незавершені — заготовка біфасу на масивному напівпервинному відщепі та овальна дископодібна заготовка. В колекції присутнє дископодібне знаряддя з ретушованою ділянкою, масивна

пластина з виділеним ретушню кутовим елементом, стамескоподібне знаряддя на масивному сколі з нуклеуса та висока трапеція на неправильній пластинці.

Висновки. Набір знарядь, що включає мікропластинки з притупленим краєм, кінцеві скребки та різці різних типів переважно на пластинах, призматичні нуклеуси для пластин, типовий для епіграветських пам'яток. Всі означені категорії присутні в номенклатурі знарядь із вторинною обробкою стоянки біля с. Кам'янка, що дозволяє віднести її до кола епіграветських пам'яток басейну середньої течії р. Сіверський Донець. Хоча наявність в колекції наконечників з виїмкою викликає певні питання, зокрема про можливість кількох епізодів заселення території мису. Як вірогідно можна розглядати також можливість зв'язків з іншими територіями концентрації епіграветських пам'яток. Наскільки правомірними є ці припущення, покажуть майбутні дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

Герасименко, Н. П., Снежко, І. А. 2012. Реконструкція природної середовища обитання людини на позднепалеолітичній стоянці у с. Каменка. *Старожитності 2012: Харківський історико-археологічний щорічник*, 11, с. 97-104.

Ефименко, П. П. 1958. *Костенки I*. Москва; Ленінград: АН СРСР.

Рогачев, А. Н., Кудряшов, В. Е. 1982. Борщевое 1. В: Праслова, Н. Д., Рогачева, А. Н. (ред.). *Палеолит Костенковско-Борщевского района на Дону 1879—1979. Некоторые итоги полевых исследований*. Ленинград: Наука, с. 211-216.

Тарасов, Л. М. 1979. *Гагаринская стоянка и ее место в палеолите Европы*. Ленинград: Наука.

Wilczyński, J. 2016. Variability of Late Gravettian lithic industries in southern Poland: A case study of the Kraków Spadzista and Jaksice II sites. *Quaternary international*, 406, p. 129-143.

REFERENCES

Gerasimenko, N. P., Snezhko, I. A. 2012. Rekonstruktsiia prirodnoi sredy obitaniia cheloveka na pozdnepaleoliticheskoi stoianke u s. Kamenka. *Starozhytnosti 2012: Kharkivskiy istoriko-arkheologichnyi shchorichnyk*, 11, s. 97-104.

Efimenko, P. P. 1958. *Kostenki I*. Moskva; Leningrad: AN SSSR.

Rogachev, A. N., Kudriashov, V. E. 1982. Borshchevo 1. In: Praslova, N. D., Rogacheva, A. N. (ed.). *Paleolit Kostenkovsko-Borshchevskogo raiona na Donu 1879—1979. Nekotorye itogi polevykh issledovaniy*. Leningrad: Nauka, s. 211-216.

Tarasov, L. M. 1979. *Gagarinskaya stoianka i ee mesto v paleolite Evropy*. Leningrad: Nauka.

Wilczyński, J. 2016. Variability of Late Gravettian lithic industries in southern Poland: A case study of the Kraków Spadzista and Jaksice II sites. *Quaternary international*, 406, p. 129-143.

I. A. Snizhko

TOOLS WITH SECONDARY TREATMENT OF THE LATE PALEOLITHIC SITE NEAR THE KAMYANKA VILLAGE

The tools with secondary treatment from collection of the Late Paleolithic site near the Kamyanka village of Izum district in Kharkiv region are published in the paper. The collection of 8356 flint artifacts comes from the excavated area of 225 m². The group of the tools with secondary treatment is not large — it consists of 88 items (1.05 %), typical for sites located near flint raw material outputs, where primary treatment took place directly in the dwelling area. From 27 burins 16 are straight burins, 5 are angle burins, 5 are truncation burins, a flat-faceted burin, a many-faceted burin and a double burin. As a preform, the flakes, blades, massive flakes and residual cores were used. There are 12 end-scrapers and scrapers; end-scrapers on flakes and blades prevail. The tools with notches are represented by 9 exemplars. Working elements of the piercing tools (4 exemplars) are formed by several splits on the flakes; in one case the tool is combined with middle burin. 11 flakes and blades have retouched areas. Microblades with truncated edge are represented by 16 exemplars. Notched backed points (whole one and 2 fragments) have no analogs in collections of the sites of allied territories. A high trapeze on a wrong-shape blade, a massive blade with an angle unit pointed out by retouch, a chisel-like item, a disk-shaped tool with retouched area are represented in one exemplar for now.

Generally the tools set is typical for Epigravettian sites, though the presence of notched backed points in it raises a range of questions which can be answered on during the further research.

Keywords: Late Paleolithic, Epigravettian, Siversky Donets, Kamyanka village.

Одержано 21.04.2020

СНИЖКО Ірина Анатоліївна, кандидат історичних наук, доцент, Український державний університет залізничного транспорту, майдан Фейєрбаха, 7, Харків, 61050, Україна.

SNIZHKO Iryna, PhD, Associate Professor, Ukrainian State University of Railway Transport, Feuerbach square, 7, Kharkiv, 61050, Ukraine.

ORCID: 0000-0002-7797-9494, e-mail: isnizhko@ukr.net.